

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Komparace vybraných děl Arnošta Lustiga
(analýza nacismu, židovské hrdinky, způsob vyprávění)

Bakalářská práce

Autor: Natálie Jana Holcová
Studijní program: B7310 Filologie
Studijní obor: Jazyková a literární kultura
Vedoucí práce: Mgr. Tereza Šmídová
Oponent práce: Mgr. Michal Čuřín, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Natálie Jana Holcová

Studium: P20P0070

Studijní program: B0232A090011 Jazyková a literární kultura

Studijní obor: Jazyková a literární kultura

Název bakalářské práce: **Komparace vybraných děl Arnošta Lustiga - analýza nacismu, židovské hrdinky, způsob vyprávění**

Název bakalářské práce: Comparison of selected works by Arnošt Lustig - analysis of Nazism, Jewish heroines, narration style
AJ:

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zaměřuje na komparaci děl *Dita Saxová* a *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou* od Arnošta Lustiga. Komparace je primárně provedena prostřednictvím tří hlavních témat. První je analýza nacismu – porovnání, jak autor v dílech zobrazuje holocaust, který sám zažil, a jak holocaust postavy poznamenal. Dále se práce zaměřuje na srovnání hlavních postav a způsobu vyprávění v jednotlivých dílech.

BEDNAŘIKOVÁ-PROCHÁZKOVÁ, Ivana a Eva KALOISOVÁ. *Reflexe dějin v poválečné literatuře českých Židů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3530-5.

HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1.

HOLÝ, Jiří, ed. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016. ISBN 978-80-7470-125-2.

JANOUŠEK, Pavel, ed. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Praha: Brána, 1998. ISBN 80-7243-014-9.

LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Česká historie. ISBN 80-7106-308-8.

LUSTIG, Arnošt, MALIŠOVÁ, Markéta. *O ženách*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2008. ISBN 978-80-86911-17-5.

Zadávací pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Tereza Šmídová

Oponent: Mgr. Michal Čuřín, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 12.11.2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením Mgr. Terezy Šmídové samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

.....

Natálie Jana Holcová

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Tereze Šmídové za její odborné rady při tvorbě bakalářské práce, vstřícnost a věcné připomínky. Dále děkuji Městské knihovně Semily za podporu a cenné rady při tvorbě projektu. Poděkování také patří všem, kteří mi po celou dobu byli velkou oporou a dodávali mi potřebný optimismus.

Anotace

HOLCOVÁ, Natálie Jana. *Komparace vybraných děl Arnošta Lustiga – analýza nacismu, židovské hrdinky, způsob vyprávění*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023. 46 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zaměřuje na komparaci děl *Dita Saxová* a *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou* od Arnošta Lustiga. První část obsahuje seznámení s autorovým životem a tvorbou. Dále je součástí stručné popsání období holocaustu v protektorátu Čechy a Morava, charakterizace způsobu vyprávění a typologie postav. V praktické části přiblížím děj jednotlivých děl, postavy a vypravěče. Následná komparace je primárně provedena prostřednictvím tří hlavních témat. První je analýza nacismu- porovnání, jak autor v dílech zobrazuje holocaust, který sám zažil a jak holocaust postavy v dílech poznamenal. Dále se práce zaměřuje na srovnání hlavních postav a způsob vyprávění v jednotlivých dílech. Nedílnou součástí je také projekt, jímž je informační leták na téma *Příběh Arnošta Lustiga*.

Klíčová slova: česká próza, nacismus, židovské hrdinky, způsob vyprávění, Arnošt Lustig

Annotation

HOLCOVÁ, Natálie Jana. *Comparison of selected works by Arnošt Lustig- analysis of Nazism, Jewish heroines, narration style*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2023. 46 pp. Bachelor thesis.

The Bachelor's thesis focuses on comparison of the works *Dita Saxová* and *Prayer for Kateřina Horovitzová* by Arnošt Lustig. The first part contains an introduction to the author's life and work. It also included a brief description of the Holocaust period in the protectorate of Bohemia and Moravia, a characterization of the narrative method and typology of characters. In the practical part, I will explain the plot of the individual works, the characters and the narrators. The subsequent comparison is primarily through three main themes. The first is analysis of Nazism- a comparison of how the author portrays the Holocaust in his works, which he experienced, and how the Holocaust was noted by the characters in the works. Furthermore, the work focuses on the comparison of the main characters and the way of narration in the individual works.

Key words: Czech prose, Nazism, Jewish heroines, narration style, Arnošt Lustig

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská závěrečná práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2022 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:

Podpis studenta:

Obsah

1	Úvod.....	18
2	Arnošt Lustig.....	20
	2.1 Život.....	20
	2.2 Tvorba.....	22
3	Holocaust v protektorátu Čechy a Morava.....	25
4	Česká literatura po roce 1945 a obraz války v ní.....	28
5	Teorie literatury.....	31
	5.1 Vypravěč a způsob vyprávění.....	31
	5.2 Typologie postav.....	32
6	<i>Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou</i>.....	35
	6.1 Děj.....	35
	6.2 Postavy.....	36
	6.3 Vypravěč.....	38
7	<i>Dita Saxová</i>.....	40
	7.1 Děj.....	40
	7.2 Postavy.....	41
	7.3 Vypravěč.....	43
8	Komparace děl.....	44
	8.1 Analýza nacismu.....	44
	8.2 Židovské hrdinky.....	45
	8.3 Způsob vyprávění.....	46
9	Projektová část.....	48
10	Závěr.....	49
11	Zdroje.....	52
	11.1 Primární literatura.....	52
	11.2 Sekundární literatura.....	52
	11.3 Elektronické zdroje.....	54
12	Přílohy.....	55
	12.1 Příloha A – zadní strana.....	55
	12.2 Příloha B – přední strana.....	55

1 Úvod

Bakalářská práce s názvem *Komparace vybraných děl od Arnošta Lustiga – analýza nacismu, židovské hrdinky, způsob vyprávění* se konkrétně zaměřuje na porovnání dvou děl, a to románu *Dita Saxová* a novely *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*. Jak již předesílá název, cílem této práce je porovnání děl především prostřednictvím tří hlavních témat. Mimo to se zaměřím na autora samotného a na dobový kontext, který je nepostradatelný pro samotnou komparaci vybraných literárních děl.

Protože jsou Lustigova díla z části autobiografická, je nutné hned na začátku přistoupit k představení autora. Arnošt Lustig byl židovského původu, prošel si koncentračními tábory, a tak se osudy Židů zabýval po celý svůj život. Své zkušenosti se čtenářům snažil předat prostřednictvím svých literárních děl. Proto je bezpochyby potřeba nastínit nelehký život Arnošta Lustiga, jeho tvorbu a v neposlední řadě ho zařadit do literárněhistorického kontextu. S tím také souvisí nutnost přiblížit nástup nacismu, dění v protektorátu Čechy a Morava a holocaust, tedy hromadné vyvražďování osob především židovské národnosti.

V této práci se také zaměřím na teorii literatury, konkrétně na typologii postav a způsob vyprávění. Typologie postav bude součástí teoretické části a bude předcházet analýze jednotlivých postav. Vycházet budu z děl *...na okraji chaosu...* (2001) Daniely Hodrové a *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání* (2008) Bohumila Fořta. Variace způsobu vyprávění ukážu na postavě vypravěče a na způsobu, jakým vypravěči vypráví své příběhy. Zde se budu opírat o *Slovník literární teorie* (1984) Štěpána Vlašína.

V praktické části nejprve zobecním obě díla z hlediska postav, motivů, vyprávění a dalších atributů. Prozkoumáním těchto faktů můžu hned ze začátku zjistit, co mají společné nebo čím se naopak odlišují, a na základě toho provést další komparace. Při zobecňování děl věnuji více prostoru rozboru jednotlivých postav. Jedním z hlavních témat komparace je analýza nacismu. Právě prostřednictvím postav a jejich osudů nám autor předkládá, jakým způsobem tato totalitní ideologie dokázala

jedinice poznamenat. Pokusím se odpovědět na otázku, jak Lustig v dílech interpretuje holocaust, který sám zažil, a jak tyto nepříjemné události poznamenaly jednotlivé postavy.

Protagonisty všech Lustigových děl jsou Židé, povětšinou ženy, poznamenaní událostmi druhé světové války. V románu *Dita Saxová* a novele *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou* jsou hlavními hrdinkami dvě Židovky. Porovnání obou protagonistek provedu jak z vnější, tak vnitřní charakteristiky. Tady se zaměřím na další téma bakalářské práce, tedy židovské hrdinky. Porovnáám, jak dívky vypadají, jak se chovají, jak jednají, co mají společné a co je naopak odlišuje. Zde vyvstává otázka, proč autor ve svých dílech zvolil právě ženy jako hlavní hrdinky? Není tajemstvím, že Lustig ženy obecně velmi obdivoval. V koncentračním táboře poznal mnoho žen, odvážných a statečných, a mnohé z nich se staly předlohou pro napsání jeho děl. Při studiu vztahu Lustiga k ženám jsem vycházela z knihy *O ženách* (2011), kde se v rozhovoru s Markétou Mališovou Lustig rozpovídal o svém vztahu k něžnému pohlaví.

Nakonec představím projekt, kterým je informační leták o životě a tvorbě Arnošta Lustiga. Stručně zrekapituluji, jak leták vznikl, v jakých programech a co vše bylo potřeba k jeho realizaci.

2 Arnošt Lustig

Někdo má štěstí a svůj život prožije v klidu, bez většího množství překážek a nepříjemných událostí. Arnošt Lustig takové štěstí neměl. Narodil se do židovské rodiny a jeho dětství a dospívání určovali Němci, nacistická okupace a holocaust. Téměř tři roky strávil v koncentračních táborech. I přes to všechno říká: „Prožil jsem šťastné dětství a bohatý zbytek života.“¹ Všechny tyto události ho přiměly k napsání mnoha knih, které málokdy vybočují z témat holocaustu.

2.1 Život

Arnošt Lustig přišel na svět 21. prosince 1926 v Praze na Královské třídě 428. Narodil se obchodníkovi Emilu Lustigovi a Terezii Löwyové v době krize. Terezie byla v tu dobu velmi vyhublá a nemocná, a tak měl Arnošt pouze kilo devadesát. Manželé Lustigovi měli kromě Arnošta ještě o dva a půl roku starší dceru Hanku. Ačkoliv rodina patřila k středostavovské vrstvě a disponovali malým obchodem s textilním zbožím, byli poměrně chudá. Rodiče neměli na své děti mnoho času, Arnošt s Hankou nikdy nevlastnili žádné hračky. Občas se také stalo, že dva dny nejedli. „Jednou mě maminka zpráskala, že jsem snědl čerstvý chleba. Chleba se totiž musel schovávat na příští den, až ztverdne. Zpráskala mě pak ještě jednou. Tenkrát jsem snědl cukr, co stál šest třicet kilo“², říká Lustig ve své *Zpovědi* (2009). Ale i přes tyto události Arnošt své rodiče velmi miloval a obdivoval a své dětství považoval za nejhezčí, jaké si dovedl představit.³

V Praze na Královské třídě chodil nejprve do německé školky, kam ho poslala maminka. Když se to dozvěděl Emil, který se držel hesla „co je české, to je hezké“, ⁴ okamžitě Arnošta ze školky vzal. Později ve stejné části Prahy absolvoval obecnou školu a začal studovat na reálce. Zanedlouho byl však vyloučen. Protože byl Žid. Nakonec se vyučil krejčím. „Pracoval jako krejčovský učeň, později jako ozdobník

¹ LUSTIG, Arnošt. *Zpověď*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2009. ISBN 978-80-86911-26-7. Str. 8.

² Tamtéž, str. 11.

³ Tamtéž, str. 8 – 11.

⁴ Tamtéž, str. 11.

v dílně na výrobu kožených předmětů.“⁵ V tu dobu už na část Evropy začal padat stín nacistické okupace.⁶

Lustigovi pomalu končilo bezstarostné dětství. Začal pociťovat, že se něco změnilo. Židovské děti najednou nesměly chodit do školy, dospělí do práce. Lidé se začali dělit na dva tábory. Na jedné straně stáli ti, kteří vůči Židům projevovali solidaritu, na druhé byli ti, kteří k nim chovali nenávist a obcházeli je velkým obloukem. Protižidovská opatření byla čím dál větší. Arnoštův otec „nesměl jezdit vlakem, v tramvaji mohl nastupovat jenom do zadního vozu. Nesměli nakupovat maso, mouku, cibuli“⁷ a mnoho dalších potravin. Velké množství svých věcí museli odevzdávat – od oblečení, přes spotřebiče až po domácí zvířata. Jediné, co si z domácích zvířat mohli ponechat, byly akvarijní rybičky, protože ty by nebyly Němcům nijak užitečné.⁸

V šestnácti letech byl Arnošt spolu s matkou a sestrou transportován do Terezína. Otec předvolání do transportu nedostal. Tehdy Arnošt poprvé viděl svého otce plakat. Emilu Lustigovi bylo jasné, že svou rodinu nejspíš už nikdy neuvidí. Arnošt bral cestu do terezínského ghetta i následný pobyt v něm jako dobrodružství. Byl zařazen do domova pro chlapce a musel hodně pracovat. Později se Arnošt při pracích setkal i se svým otcem, který do Terezína přijel pracovat na stavbě kasáren SS.⁹

Společně byli i transportováni do Osvětimi. To byly ale jejich poslední společné chvíle. Po příjezdu do Osvětimi roku 1944 šel Emil Lustig rovnou do plynových komor, protože mu bylo přes padesát let a měl brýle. I Arnošt byl později určen do plynu. Němci však v tu dobu najímali mladé Židy na práci v Německu v Buchenwaldu. Arnošt zalhal, že je mechanik, který umí pracovat s ocelí, a tím se zachránil. Osvětim a vše, co v ní zažil, popisuje jako peklo. Jako peklo, které se úplně ani popsat nedá.

Po Osvětimi tedy následoval Buchenwald, kde Arnošt pracoval jako soustružník. V dubnu roku 1945 jel spolu s dalšími vězni vlakem z Buchenwaldu do Dachau, na tzv. pochod smrti. Díky mylnému útoku amerického letce na vlak Arnošt jako zázrakem

⁵ HAMAN, Aleš. *Arnošt Lustig*. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-82-2. Str. 8.

⁶ Tamtéž, str. 7 – 8.

⁷ LUSTIG, Arnošt. *Zpověď*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2009. ISBN 978-80-86911-26-7. Str. 18.

⁸ Tamtéž, str. 17 – 18.

⁹ Tamtéž, str. 24 – 29.

uprchl. Až do konce války se pak ukrýval v Praze. Spolu s ním přežila holocaust i jeho sestra a matka.

Po válce vystudoval Arnošt Lustig žurnalistiku na Vysoké škole politické a sociální, a začal psát o všem, co zažil. Kromě toho pracoval jako novinář. Oženil se s Věrou Weislitzovou, s níž se seznámil v Izraeli, kam odjel jako zpravodaj *Lidových novin*.¹⁰ Při únorovém převratu vstoupil do Komunistické strany Československa.

V roce 1968, kdy do Československa vtrhla vojska Varšavské smlouvy, byl s rodinou na dovolené v Itálii. Potom, co se o okupaci dozvěděl, už v zahraničí zůstal. Po sametové revoluci se vrátil do Prahy. Od té doby získal řadu ocenění, například Cenu Franze Kafky nebo medaili Za zásluhy. Po pětiletém boji s rakovinou zemřel v sobotu 26. února 2011 ve své milované Praze, ve věku osmdesáti čtyř let.

2.2 Tvorba

Poté, co se Arnošt Lustig vrátil z Osvětimi, začal vyprávět o svých hrůzných zážitcích. „Vyprávím o tom a sám nevím, jestli rád, nebo nerad. Ale vyprávím o tom, protože to má smysl. Dát vědět, co dokáže udělat člověk člověku, je klíč k našemu životu.“¹¹ Všiml si, že mu lidé nevěří. To ho trápilo. Přišel však na to, že když o tom napíše, lidé mu věří. A to byl důvod, proč začal psát a otevřeně tak sdělovat hrůzy, které zažil.¹²

Ač se to tak na první pohled může zdát, Lustigova díla nejsou přímou zповědí jeho života. Nejsou ani faktograficky zaměřená, jak tomu bývalo u většiny poválečných děl. Není však pochyb, že vychází z vlastních zkušeností. Přesto jsou postavy někdy vymyšlené nebo jsou jejich příběhy tvořeny z vyprávění, které Lustig zaslechl.

Obecně se v dílech zaměřuje na postavy, na nichž se snaží vykreslit chování jedince v mezních situacích. „Postavy jsou často děti, ženy a starci, lidé povahou nehrdinští, obyčejní. Bývají ale vystaveni neobyčejným situacím, kdy se rozhoduje o

¹⁰ VOLHEJNOVÁ, Veronika. *Čeští spisovatelé*. Havlíčkův Brod: Fragment, 2004. ISBN 80-7200-908-7. Str. 113.

¹¹ LUSTIG, Arnošt. *Zpověď*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2009. ISBN 978-80-86911-26-7. Str. 8.

¹² PROKOP, Michal. *Krásný ztráty. Arnošt Lustig o holocaustu a psaní*. Česká televize [online]. [cit. 12. 03. 2023]. Dostupné z: <https://edu.ceskatelevize.cz/video/9121-arnost-lustig-o-holocaustu-a-psani>

životě a smrti.“¹³ Stojí tváří v tvář nelidskému chování a ponižování, totalitní režim se je snaží dohnat k myšlenkám o vlastní bezcennosti. „Chtěli, abychom si uvědomili, že jsme méněcenní. Abychom jim na cestě do plynu poděkovali, že nás té bezcennosti zbaví. Chtěli, abychom svůj život pokládali za stejně bezcenný, za jaký jej pokládali oni.“¹⁴ Zároveň se postavy snaží vzchopit, najít v sobě ještě kousek sebe sama a vzepřít se osudu. V Lustigových dílech je tedy podstatná psychologie postav, jejich vnitřní hrdinství a morální svět. Tímto se autor řadí do druhé vlny válečné prózy, která se zaměřovala spíše na charakteristiku a vývoj jedince.¹⁵

Jeho příběhy jsou vyprávěny v er-formě s velkou četností dialogů. Nevěnuje velkou pozornost popisu prostředí ani vnější charakteristice postav. Důležitý je jejich vnitřní boj. „Přesto však – podobně jako Škvorecký, Kliment nebo už Weil v *Životě s hvězdou* – volí důsledně vnitřní perspektivu vnímání.“¹⁶

Na literární scénu vstupuje Lustig v roce 1958 povídkovými sbírkami *Noc a naděje* a *Démanty noci*. Oba povídkové soubory vypráví o mladých jedincích, kteří si i v nelidských životních podmínkách dokázali zachovat lidskou důstojnost. První rozsáhlejší díla s názvem *Můj známý Vili Feld* (1961) a *Dita Saxová* (1962) se naopak zaměřují na poválečnou deziluzi hlavních postav a pocity bezcennosti a zbytečnosti, které vyústí v tragický konec. V roce 1964 vyšla novela *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*, která sklídila velký úspěch. Oproti předchozím dvěma knihám se na hlavní postavu Kateřiny nedá nahlížet jako na jedince bez iluzí, smířeného s osudem, ale naopak jako na hrdinku, která se vzepře osudu pro záchranu sebe i ostatních, i když je předem jasné, že za svůj hrdinský čin zaplatí cenou nejvyšší.¹⁷

V románu *Miláček* (1968) Lustig zúročil své zkušenosti nabyté v Izraeli. Ani zde ovšem neopouští téma války. Jako novinář Dany Polnauer sleduje milostný příběh muže a ženy na pozadí izraelsko-arabské války.

¹³ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Česká historie. ISBN 80-7106-308-8. Str. 767.

¹⁴ LUSTIG, Arnošt. *Zpověď*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2009. ISBN 978-80-86911-26-7. Str. 45.

¹⁵ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Česká historie. ISBN 80-7106-308-8. Str. 766 – 767.

¹⁶ Tamtéž, str. 767.

¹⁷ JANOŮŠEK, Pavel, ed. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Praha: Brána, 1945. ISBN 80-85946-16-5. Str. 516.

O osudech tří židovských žen pojednává existenciálně laděná trilogie *Colette: Dívka z Antverp* (1992), *Tanga: Dívka z Hamburku* (1992) a *Lea: Dívka z Leeuwardenu* (2000). V této trilogii však nenajdeme oslavu ženství, ale spíše boj o něj v nelidském prostředí koncentračních táborů.

Za svůj život napsal Lustig velké množství děl. Uveden byl ovšem pouze zlomek těch nejvýznamnějších. Nutno zmínit, že kromě žurnalistiky a psaní knih měl Lustig velmi blízko i k filmu. Napsal mnoho scénářů, podle nichž byly natočeny například filmy *Modrý den* a *Transport z ráje*. Filmovou podobu pak dostaly i jeho knižní předlohy *Dita Saxová*, *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou* či *Démanty noci*.

3 Holocaust v protektorátu Čechy a Morava

Dějiny národa Židů byly často doprovázeny nevraživostí okolí. Někteří historikové považují za začátek jejich konce rok 1933, kdy se k moci dostala Nacionálně socialistická německá dělnická strana (NSDAP) v čele s Adolfem Hitlerem. Nacistická ideologie byla od počátků jasně čitelná, neboť Hitler mluvil o všem otevřeně. Kupříkladu ve své knize *Mein Kampf* jmenoval většinu svých cílů: chtěl vytvořit čistě německý národ bez Židů, nezávislou velmoc ovládající východní Evropu, a proto považoval za nevyhnutelné uskutečnit další světovou válku. Od chvíle, kdy byl Hitler zvolen německým kancléřem, nastaly pro židovský národ krušné časy. Za jedinou dokonalou rasu považoval příslušníky germánských národů neboli „nordického člověka“. Za naprostý protipól byl označen „židovský podčlověk“. Ze začátku nebylo v plánu úplné vyhlazení Židů, ale pouze jakási „očista Německa od Židů. Ti měli být nejprve definováni a hned potom identifikováni, vyloučeni ze společnosti, zbaveni občanství, veřejně označeni a nakonec zcela vypuzeni ze země.“¹⁸ Když však vypukla válka, z původní proklamace sešlo a nacisté se rozhodli židovský národ úplně vyhladit. V prosinci roku 1941 prohlásil Hitlerův místodržící Hans Frank: „Musíme zničit Židy, kdekoliv je nalezneme.“¹⁹ A tak se také stalo.

Pro masové vyvražďování nacisty se ujal souhrnný název holocaust (hebrejsky šoa). Na konferenci ve Wannsee dne 20. ledna 1942 se dojednalo tzv. konečné řešení židovské otázky, tedy jasný plán na úplné vyhlazení Židů. Genocida se však nedotkla pouze jich, ačkoliv je zasáhla nejvíce, ale všech, kteří zkrátka nebyli pro Německo dokonalou rasou. Jednalo se například o duševně či fyzicky nemocné lidi, homosexuály nebo svědky Jehovovy.²⁰ Strůjcem tohoto aktu antisemitismu a silně vypjatého nacionalismu nebyl pouze jeden člověk. Zadavatelem byl bezpochyby říšský kancléř Adolf Hitler. Organizátor, který naplánoval celé vyhlazení, se jmenoval Reinhard Heydrich. O Heinrichu Himmlerovi se mluvilo jako o šéfovi katů a Adolf Eichmann jakožto vykonavatel zorganizoval veškeré deportace do koncentračních táborů.²¹

¹⁸ EMMERT, František. *Holocaust*. Praha: Mladá fronta, 2018. ISBN 978-80-204-4817-0. Str. 25.

¹⁹ Tamtéž, str. 18 – 25.

²⁰ BECK, Aletta. *Pojem holocaust*. Institut Tereziánské iniciativy [online]. [cit. 30. 05. 2023]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/holocaust/pojem-holocaust/>

²¹ EMMERT, František. *Holocaust*. Praha: Mladá fronta, 2018. ISBN 978-80-204-4817-0. Str. 70 – 73.

Nad Československem se začala stahovat mračna už 29. září 1938. V ten den byla v Mnichově dojednána tzv. mnichovská dohoda. Představitelé států Velké Británie, Francie a Itálie podepsali s Německem dohodu o postoupení pohraničních území Československa Hitlerovi. Proto je také toto ujednání známé pod úslovím „o nás bez nás“.²² V důsledku mnichovské dohody Německo zabralo české pohraničí čili Sudety a zanedlouho poté i zbytky českého území. „První informace o okupaci přišly z pražského rozhlasu, 15. března 1939 ve 4:30. Vysílání opakovaně varovalo obyvatele, aby nekladli německé armádě odpor. Její postup měl začít v 6:00. Teprve v 6:10, deset minut po začátku invaze, vysílalo německé rádio text“²³ dohody mezi Hitlerem a tehdejším prezidentem Československé republiky Emilem Háchou, v níž stálo, že „vůdce bere český národ pod ochranu Říše.“²⁴

Omezování práv a svobod židovských obyvatel na sebe nenechalo dlouho čekat, neboť Němci ihned po vpádu do ČSR začali uplatňovat norimberské zákony. Nařízení bylo tolik, že se dá jen těžko určit přesný počet.²⁵ V první řadě nacisti zkonfiskovali židovský majetek. Hned na to zakázali židovským advokátům vykonávat jejich profesi. Poté Židé nemohli pracovat ve veřejné sféře, ústavech, institucích, lékařství, u soudů či ve školách. Měli zakázáno vycházet po osmé hodině večer, opustit bez policejního povolení obec, navštěvovat kina a divadla, chodit na veřejná koupaliště, do knihoven. Odebrali jim telefony, přidělily jablek, přístupy do všech lesů, domácí zvířata. Nesměli dostávat sýry, marmelády, ovoce, cukr, plat v době nemoci či jakékoliv jiné příplatky. Do kaváren, restaurací, nákupních center či k holiči směli chodit jen v určité hodiny. V tramvaji, pokud měla dvě plošiny, jim byl přidělen pouze zadní vůz a ve vlaku odebrána možnost používat jídelní a spací vagon.²⁶ Toto je jen nepatrný zlomek všech zákazů a nařízení.

²² VONDRÁČEK, David. *Reportéři ČT: Mnichovská zrada?* Česká televize [online]. [cit. 20. 03. 2023]. Dostupné z: [Mnichov 1938: Někteří historici odmítají tezi o zradě, šlo podle nich o vítězství Benešovy diplomacie — ČT24 — Česká televize \(ceskatelevize.cz\)](https://www.ceskatelevize.cz/ct24/zpravy/2023/03/20-mnichov-1938-nekteri-historici-odmitaji-tezi-o-zradce-slo-podle-nich-o-vitezstvi-benesovy-diplomacie)

²³ MASTNÝ, Vojtěch. *Protektorát a osud českého odboje*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003. ISBN 80-86432-56-4. Str. 49.

²⁴ JANEČKOVÁ, Bronislava. *Emil Hácha: Odhodlal jsem se v hodině dvanácté*. Archiv ČRo [online]. [cit. 31. 05. 2023]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/emil-hacha-odhodlal-jsem-se-v-hodine-dvanacte-7983949>

²⁵ BERNAT-RESZCZYŃSKÁ, Markéta. *Protižidovská opatření v Protektorátu*. Paměť národa [online]. [cit. 01. 06. 2023]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/specialy/protizidovska-opatreni-v-protektoratu>

²⁶ SEEMANN, Richard. *Cesta do Wannsee*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2008. ISBN 978-80-86057-51-4. Str. 78 – 94.

Počet Židů před deportací činil 92 199. V říjnu roku 1941 byly zahájeny transporty do koncentračních táborů, které přetrvávaly až do konce války. Jen do terezínského ghetta vlaky převezly 73 608 osob. V roce 1945 Německo podepsalo kapitulaci a tím skončila druhá světová válka spolu s genocidou. Z původního celkového počtu židovského obyvatelstva v protektorátu zahynulo v holocaustu 78 154 osob.²⁷

²⁷ JANIŠOVÁ, Milena. *Osud židů v protektorátu 1939-1945*. Praha: Trizonia, 1991. ISBN 80-900953-7-2. Str. 29 – 68.

4 Česká literatura po roce 1945 a obraz války v ní

Konec druhé světové války znamenal významný mezník nejen v běžném životě, ale i v literatuře. Někteří autoři odešli do exilu, jiní se odmlčeli a mnoho jich zahynulo během války. Literární vývoj se různě proměňoval. Větší zásah do literatury nastal již koncem třicátých let, kdy ji ovlivnila německá cenzura. Celková četnost próz, poezií, deníků, novin či časopisů výrazně ubyla. Díla psaná u nás i v exilu se rozdělila na „zakázaná“ a „povolená“. Toto přetrvávalo do roku 1989, až na krátký okamžik mezi lety 1945 – 1948, kdy se vše vzpamatovávalo z uplynulých let utrpení, a lidé se na chvíli oddávali svobodě.²⁸

O literatuře psané od roku 1945 do začátku 50. let se mluví jako o první vlně válečné prózy. „V prvních měsících a letech po okupaci vycházely knihy ‚vězeňské literatury.‘ Psali je známí spisovatelé, ale i zcela anonymní autoři. Z těchto děl se stala nejznámější (a světoznámou) *Reportáž, psaná na oprátce* (1945) Julia Fučíka.“²⁹ Kromě toho psali především přeživší Židé o svých zážitcích z koncentračních táborů. Vznikala tak jakási memoárová tvorba. Obecně literatura v tomto období je určitým svědectvím předešlých krušných let. Holocaust je zobrazován dvěma způsoby: jakožto *narativně uzavřená událost* a *se zcizující distancí*. „V prvním případě se dění demonstruje jako kontinuální sled jednotlivých scén, které má vyšší smysl jako boj zla a dobra končící porážkou zla. Opačná estetická prezentace je neiluzivní, zcizující. Zde se nabízejí různé alternativy. Zaprvé to může být upozornění na konstruovanost a fiktivnost díla, které se nepředstavuje jako věrný otisk historické reality, ale jako znak. Zadruhé to bývá rozmýšlení jednoznačných hranic mezi dobrem a zlem.“³⁰

Od únorového převratu v roce 1948 a nástupu komunismu k moci až do poloviny 50. let dochází v životě lidí i v literatuře k zásadní změně. Svobodu, demokracii a občanská práva, jež si lidé dopřávají po válce, nahrazuje jediná přípustná ideologie – „marxismus, navíc stalinovsky deformovaný“.³¹ Nastala velmi přísná

²⁸ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-308-8. Str. 715.

²⁹ Tamtéž, str. 721.

³⁰ HOLÝ, Jiří. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016. ISBN 978-80-7470-125-2. Str. 579.

³¹ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-308-8. Str. 734.

cenzura. Knihy, které nevyhovovaly tehdejšímu režimu, byly postupně vyřazovány a následně ničeny. „Celkové množství zničených knih za desetiletí 1948–1958 se odhaduje na 27 milionů.“³² Mnoho autorů bylo vězněno (např. Jan Zahradníček, Václav Havel) nebo nuceno odejít do exilu (např. Egon Hostovský, Ivan Blatný). I komunistický režim se vyznačoval jistým antisemitismem. Po válce sice podporoval Izrael, ale když byla ve volbách v roce 1949 poražená izraelská levice, postoj vůči židovské komunitě se velmi změnil.³³ Tento postoj se promítnul i v literární tvorbě vyobrazující druhou světovou válku. Komunisté se snažili prostřednictvím literatury čtenáři implicitně vnutit myšlenky socialismu. Upravili tak i způsob prezentování druhé světové války, neboť židovské postavy v dílech nebyly oslavovány, nýbrž zcela upozadovány. Do popředí se dostává nový typ hrdiny, jež má čistě socialistické vize a je ochotný za ně bojovat.³⁴

Za druhou vlnu válečné prózy jsou označována 50.–60. léta. V tomto období se začínají postupně uvolňovat politické poměry komunistického režimu, což znamená velkou změnu i pro literaturu. „Vznikla potřeba vyzbrojit komunistického hrdinu schopností vyrovnat se s otázkami, které narušovaly a zpochybňovaly jeho víru v komunistické ideály. Bylo třeba motivovat tohoto hrdinu psychologicky, aby bylo možné zdůvodnit a ukázat vzorovou cestu k socialistickému morálně politickému uvědomění ‚zevnitř‘, z logiky hrdinova názorového vývoje.“³⁵ Do popředí se tedy dostává psychologie postav a řešení existenciálních otázek jedince v krajní nouzi. Nejde zde už tolik o hrdinství, jež bylo typické pro válečná díla předchozích let. Hlavním tématem není monumentálnost války, ale člověk válkou zasažený. Mezi spisovatele píšící v tomto období patří například Arnošt Lustig, Vladimír Kőrner či Josef Škvorecký.

Rozdělení literatury na „zakázanou“ a „povolenou“ postupně vedlo ke vzniku tří literárních proudů: oficiální, samizdatová a exilová literatura. Vyvrcholení těchto tří proudů nastalo v období normalizace, tedy mezi lety 1968–1989. Za oficiální literaturu

³² LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-308-8. Str. 735.

³³ HOLÝ, Jiří. *Šoa v české literatuře a v kulturní paměti*. Praha: Akropolis, 2011. ISBN 978-80-87481-14-1. Str. 18.

³⁴ JANOUSÉK, Pavel. *Přehledné dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2057-4. Str. 145.

³⁵ HAMAN, Aleš. *Arnošt Lustig*. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-82-2. Str. 18.

se považovala „domácí“ tvorba, která byla v souladu s tehdejší politikou. Avšak vedle „politicky zprofanovaných autorů vycházela i díla vynikajících autorů“³⁶, například od Oty Pavla, Vladimíra Párala či Bohumila Hrabala. Texty, jež byly ideově nevhodné, a v nakladatelstvích je odmítli otisknout, se řadí do literatury samizdatové. Exilovou literaturu psali spisovatelé, kteří byli nuceni opustit Československo, ať už z politických či náboženských důvodů. „Spojujícím rysem všech tří proudů a různých děl je skutečnost, že literatura nepůsobí jen ‚čistě literárně‘, že v mnohém nahrazuje potlačovaný občanský život.“³⁷ V tomto období literatura zobrazuje téma války a holocaustu již s určitým odstupem času, jedná se tak spíše o vzpomínkovou tvorbu. Například Ota Pavel napsal knihu *Smrt krásných srnců* (1971), v níž se upamatovává na šťastné dětství před válkou i nešťastná válečná léta.

³⁶ SOCHROVÁ, Marie. *Literatura v kostce*. Praha: Fragment, 2018. ISBN 978-80-253-0652-9. Str. 143

³⁷ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-308-8. Str. 715.

5 Teorie literatury

„Literární teorie je systematické pojednání o povaze literatury a metodách její analýzy.“³⁸ Literárním dílem prostupuje od začátku do konce příběh. Ten není čistě jen narativním programem, jemuž se blíží syžet a na jehož konci se sestaví fabule. Je nositelem určitého smyslu, a o tom pojednává syžet jen v obecných rysech.³⁹

5.1 Vypravěč a způsob vyprávění

Autor epického literárního díla se povětšinou skrývá v roli vypravěče. Může mít podobu fiktivního zprostředkovatele, hlavního hrdiny či jakékoliv jiné postavy. Nicméně je pouze jednou z mnoha složek literárního díla a nemůžeme ho proto ztotožňovat s autorem, jeho postoji a názory. Autor sám se však smí s některou z jednajících postav ztotožnit. Vypravěč v díle zastává bezesporu narativní funkci. V epice má navíc funkci komunikativní, neboť se snaží ke čtenáři promlouvat. V jednom díle může prostupovat vícero vypravěčů i různé způsoby vyprávění, jež určujeme na základě *pásma postav* a *pásma vypravěče*.

Čtenáři poskytuje příběh vypravěč prostřednictvím vyprávění. Jinými slovy, zobrazuje fiktivní nebo i skutečný děj, jenž se skládá z několika tematických jednotek, které mezi sebou mají kauzální vztah. To celé se pak formuje do vyšších celků.⁴⁰ Způsobů, jakými může být příběh vyprávěn, je rovněž několik. V *pásmu postav* rozlišujeme podle počtu mluvčích *monolog* čili promluvu jedné postavy a *dialog*, tedy rozhovor mezi více osobami. Typy promluv dále rozdělujeme na *přímou řeč* (doslovná reprodukce projevu postavy; uvozená), *nepřímou řeč* (nepřímo sdělená promluva postavy – z hlediska jazykové výstavby spadá do pásma vypravěče; neuvozená), *nevlastní přímou řeč* (varianta přímé řeči reprodukováná vypravěčem; neuvozená), *polopřímou řeč* (vnitřní monolog postavy řečený jinou postavou ve 3. osobě – stojí na

³⁸ CULLER, Jonathan. *Krátký úvod do literární teorie*. Brno: Host, 2015. ISBN 978-80-7491-233-7. Str. 11.

³⁹ HODROVÁ, Daniela. *Na okraji chaosu*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1. Str. 775.

⁴⁰ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984. ISBN 22-141-84. Str. 406.

pomezí pásma vypravěče a pásma postavy, protože obsahově patří k promluvě postavy, ale formálně k vypravěči; neuvozená).

Promluva vypravěče tvoří tzv. *pásma vypravěče*. Samotná řeč je tvořena buďto *er-formou* nebo *ich-formou*. „Zatímco autorský, zpravidla er-vypravěč, zaznamenává jednání, gesta a reprodukuje dialogy postav z odstupem, z vnější perspektivy, ich-vypravěč přistupuje k ději na základě přímého účastenství, z perspektivy vnitřní.“⁴¹ Kromě těchto dvou rozdělení existují čtyři typy vypravěčů, které můžeme rozlišit z hlediska jejich postoje k předmětu, postavám, atd. Jedná se o: *vševědoucího v., personálního v., přímého v., „oko kamery“*. *Vševědoucí vypravěč* pohlíží na děj z vyšší perspektivy, tzn. „stojí nad příběhem“. Zřetelně rozlišuje promluvové pásma od pásma postav. Děj, postavy i jejich myšlenky charakterizuje vnitřně i zvnějšku a může být na několika místech zároveň. *Personální vypravěč* je také tak trochu vševědoucí, ale jeho vševědounost se omezuje pouze na sémantický aspekt jedné z postav, s jejíž perspektivou pohledu se autor ztotožnil. Během děje však může postavy střídat. Pokud se vypravěč projevuje jako postava literárního díla (nemusí se jednat o hrdinu), jedná se o typ *přímého vypravěče*. V tomto případě postava děj prožívá, ale zároveň o něm vypráví (ich-forma). Okolní postavy nedokáže popisovat „zevnitř“. Takzvané „*oko kamery*“ vypráví příběh v er-formě a popisuje postavy, jejich chování, prostředí či dialog pouze „zvenku“.⁴²

5.2 Typologie postav

Postava v epice znamená každý fiktivní subjekt, který vystupuje v literárním díle, kde tvoří jeden ze základních fabulačních prostředků. V tematickém plánu díla je realizován v motivech, jež představují jeho vnější a vnitřní charakteristiku. Základní dělení postav je na *hlavní* a *vedlejší*.⁴³ „Vztahy mezi hlavními postavami jsou obvykle určeny a komponovány podle povahy syžetu, respektive konfliktu daného díla. Vedlejší

⁴¹ ZEMAN, Miloš. *Teorie literatury pro střední školy*. Praha: Fortuna, 1992. ISBN 80-85298-79-1. Str. 27.

⁴² VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984. ISBN 22-141-84. Str. 405 – 406.

⁴³ Tamtéž, str. 286.

postavy charakterizuje často vztah k postavám hlavním nebo jsou alespoň ve vztahu k ději součástí prostředí, které spoluvytváří vnější svět, v němž se konflikt realizuje.“⁴⁴

Existují dva obecné přístupy, na základě kterých můžeme analyzovat literární postavu: *sémiotický* a *mimetický*. Sémiotický způsob posuzuje postavu jakožto textový fenomén, jenž je pouze v narativním textu. V případě mimetického způsobu přistupujeme k postavě jako k lidskému, reálně žijícímu protějšku. Připustíme-li podobnost postavy s člověkem, můžeme charakterizovat i její povahu. Vycházet budeme ze dvou aspektů charakterizace, které definuje Bohumil Fořt v díle *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání* (2008). Jedná se o *přímou definici* a *nepřímou reprezentaci*. *Přímá definice*, jak již předesílá název, slouží autorovi k přímé charakterizaci vlastností postavy. Ta je pojmenovávána příslušnými adjektivy či substantivy nebo částmi řeči. V tomto případě má čtenář k dispozici celkové charakteristické rysy a nepotřebuje proto představivost při vyobrazení literární postavy. Naopak u *nepřímé reprezentace* má čtenář prostor na vlastní rekonstrukci postavy. Tento aspekt charakterizace totiž nepojmenovává vlastnosti přímo, ale pouze je různými způsoby představuje – o postavě implicitně vypovídá prostřednictvím *vzhledu, jednání, promluv, narativního vědomí a vlastního jména*.⁴⁵

Podle Daniely Hodrové se v závislosti na žánru a ve vztahu k hlavním a vedlejším postavám v epickém textu uplatňuje systém tří způsobů. První je *promluva vypravěče o postavě*, kdy se dozvídáme její jméno a na základě přímé charakteristiky poznáváme zevnějšek postavy, myšlenky, chování či jednání. Další možnost představení této postavy je prostřednictvím *dialogů a výroků jiných postav*. Stejně tak můžeme rozklíčovat postavu na základě *vnitřních a vnějších monologů*. Toto nejsou však jediné způsoby, které Hodrová při charakteristice postavy uplatňuje. Ve svém rozsáhlém díle *...na okraji chaosu...* (2001) vymezuje postavy skrze opozice *postava objekt/ subjekt* a *postava definice/hypotéza*. První opozice úzce souvisí vypravěčem, protože vypravěč je s postavou buď úzce spojen, nebo se od ní naopak distancuje. V případě druhého vymezení se *postava definice* jeví jako hotový subjekt, který se v díle plně vyvine a

⁴⁴ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984. ISBN 22-141-84. Str. 286.

⁴⁵ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. ISBN 978-80-85778-61-8. Str. 62 – 66.

završí. *Postava hypotéza* je naopak vysvětlitelná pouze zčásti. Má otevřenou strukturu, kterou se čtenář snaží uzavřít svou interpretací.⁴⁶

S vymezením výše zmíněných opozic úzce souvisí dělení postav na *statickou*, která se během příběhu nijak nevyvíjí, a *dynamickou*, jež se naopak během příběhu vyvíjí a je spojená s *postavou hypotézy*, neboť postava není ani na konci definitivní. Dále se Hodrová zabývá *postavou a bytím*, tedy postavami, které vyjadřují postoje jinakosti k bytí, a to v případě, že je bytí zapomenuto.

⁴⁶ HODROVÁ, Daniela. *Na okraji chaosu*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1. Str. 519 – 570.

6 *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*

V této části bakalářské práce se zaměřím na rozebrání jednotlivých aspektů Lustigova díla *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou aneb i ten nejslabší může udělit bezprávi lekci* (1964), které napsal za pouhou jednu noc: „Je pravda, že třeba Kateřinu Horovitzovou jsem měl jako na dlaní, (...) sednul jsem ke stroji a za noc (...) jsem knihu skutečně napsal.“⁴⁷ Lustig svá díla v průběhu let po vydání velmi často doplňoval. Ve vydání z roku 2011 je psáno, že novela zůstala netknutá, což samo o sobě svědčí o její dokonalosti. Nicméně v rozhovoru mezi Lustigem a Karlem Hvížďalou (*Tachles, Lustig*) vydaném ve stejném roce Lustig říká, že do novely dopsal větu: „Kdo je Žid, rozhoduju já, říká německý voják.“⁴⁸ Údajně to pro něj bylo velmi důležité, protože nacisté si to bohužel skutečně mysleli.

Stejně jako většina autorových děl je i tento příběh inspirovaný dvěma skutečnými událostmi. V roce 1943 zajali němečtí vojáci bohaté židovské podnikatele a obchodníky s tím, že je vymění za své zajaté důstojníky. Nicméně již od začátku s nimi měli jiné plány – vymámit z nich peníze a následně je zabít. Postava Kateřiny je rovněž inspirovaná skutečnou osobou, a to mladou polskou tanečnicí, která se při cestě do plynových komor odhodlala vytrhnout německému důstojníkovi pistoli a zastřelit ho. Sama byla bohužel následně zastřelena. Lustig tyto dva na sebe nenavazující příběhy spojil a vytvořil tak fenomenální dílo.

6.1 **Děj**

Novela líčí tragický osud dvaceti bohatých Židů, kteří před válkou uprchli do Ameriky. V průběhu války se však rozhodli vrátit zpátky na Sicílii, což zpečetilo jejich osud, a také osud jedné mladé dívky.

Příběh začíná v synagoze polského vyhlazovacího tábora, kde je nacistickými vojáky drženo oněch zmíněných dvacet Židů, včetně mladé tanečnice Kateřiny Horovitzové. Ta se ke skupině dostala prostou náhodou – při třídění do plynových

⁴⁷ HVÍŽĎALA, Karel. *Tachles, Lustig*. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-2470-9. Str. 170.

⁴⁸ Tamtéž.

komor slyšel zástupce židovských obchodníků Herman Cohen, jak Kateřina říká svému otci „ale já nechci zemřít...“.⁴⁹ Dohodl se proto s nacistickým důstojníkem Bedřichem Brenským, že se dívka přidá k jejich skupině (samozřejmě za tučný úplatek). Celá skupina má slíbený doprovod od nacistů (v čele s Bedřichem Brenským) až do Ameriky, kde je vyměněni za své německé důstojníky. Jedou tak společně všichni vlakem do Hamburku, odkud mají odplout lodí do Ameriky. V Hamburku na ně žádná loď nečeká a Židé již začínají mít pochybnosti. Brenske je ale stále ujišťuje, že oni jsou ti vyvolení a pod různými záminkami z nich stále víc a víc mámí jejich peníze. Ze strany Německa je to celé pouze hra – nikdy neměli v plánu nechat Židy jít, chtěli se jich zbavit, zároveň získat jejich majetek. Celá situace se vyostřuje ve chvíli, kdy Kateřina údajně nemůže opustit Říši, protože nemá jako jediná pas. Jediným řešením je sňatek s Hermanem Cohenem, který však může uskutečnit oficiálně pouze rabín, a k němu se musí vrátit zpět do vyhlazovacího tábora. Po sňatku znovu odcestují do Hamburku. Během cesty se objeví další komplikace (je také zastřelen jeden obchodník, který se vzepře), a proto se opět vracejí do tábora. Cesta je možná údajně přes Švýcarsko, ale skupina se nejprve musí vydezinfikovat v umývárně. To už je většinou jasné, že tudy cesta ke svobodě nepovede. První, kdo prozře, je Kateřina, která se odhodlá v krajní situaci ohrožení bojovat – když se všichni svlékají před umývárnu, vytrhne Kateřina jednomu důstojníkovi pistoli a postřelí Brenského i další vojáky. Na to dá Brenske pokyn tzv. komandu (další věznění Židé), aby je zahnali do plynových komor. Později jsou všichni po jednom zastřeleni. Mrtvé tělo Kateřiny vystaví ve skladišti vedle spalovny, kde se běžně suší vlasy (i ty její) ostríhané mrtvolám. Jsou pak odesílány do Německa na výrobu sítí, matrací a látek.

6.2 Postavy

Klíčovou postavou psychologické novely je bezesporu devatenáctiletá polská židovská tanečnice Kateřina, a proto jí věnuji nejvíce pozornosti. Přestože se jí v průběhu děje nedostává velkého prostoru, můžeme po celou dobu sledovat její vývoj. Zprvu je spíše pasivní pozorovatelkou, která vnitřně bojuje sama se sebou. Výrazně se

⁴⁹ LUSTIG, Arnošt. *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-1535-6. Str. 7.

zapojí do děje až ke konci, kdy se odhodlaně vzepře osudu. Právě tento obrat vypovídá o dynamičnosti postavy. Na základě typologie postav podle Daniely Hodrové můžeme říct, že je Kateřina postava-hypotéza. Má totiž otevřenou strukturu, kterou se na závěr snažíme uzavřít svou interpretací.

Kateřina je charakterizována vnitřně i zvnějšku prostřednictvím promluv dalších postav. Na základě vnitřního monologu četaře Emericha Vogeltanze se dozvídáme, že je Kateřina „setsakramentsky pěkná (...), urostlá, o něco vyšší než pan Herman Cohen (...), a zároveň útlá v ramenou a se štíhlou hladkou šíjí.“⁵⁰ Krejčí, rovněž ve vnitřní řeči k sobě samému, „uznával v duchu, že je (Kateřina) ve svém dětském výrazu, dozrávajícím těle a tváři mladé ženy opravdu taková, jak se v celém vedlejším táboře říkalo.“⁵¹ Tím se dostáváme k dalšímu popisu Kateřiny, tentokrát z pohledu ostatních židovských vězňů: „Hned se vyrojily řeči o krásné, ale zbabělé Židovce, která se vymkla z údělu, přichystaného celé její rodině.“⁵²

Můžeme říci, že se jedná o postavu mimetickou, neboť k ní smíme přistupovat jako k reálně žijícími protějšku. Aplikujeme-li na Kateřinu Fořtovu teorii, charakterizace postavy je v díle předkládána prostřednictvím nepřímé reprezentace, protože nám jsou aspekty charakterizace pouze různými způsoby předkládány a máme tak prostor na vlastní rekonstrukci postavy. Důležitou roli zde sehrává vlastní jméno, které se objevuje i v názvu novely. Je totiž akcentováno v promluvě rabína Dajema z Lodže. Ten v závěru, po smrti Kateřiny, pronáší jí směřovanou modlitbu: „Ty má maličká, ty má něžná, ty má statečná. Pochváleno budiž tvoje jméno, dříve než jméno boží. Ty má kurážná, ty má bojující. Stokrát budiž pochváleno tvoje jméno. (...) Stokrát kurážná, stokrát dobrá, tisíckrát spravedlivá, tisíckrát krásná.“⁵³

Dalšími nedílnými součástmi příběhu jsou postavy Hermana Cohena, Bedřicha Brenskeho, krejčího a rabína Dajema z Lodže. Herman Cohen je v příběhu pasován do role hodného, bohatého a šlechetného muže, který zachrání Kateřinu před selekcí do plynových komor. Autor mu dává v díle více prostoru a zároveň z něho vytvoří jediného

⁵⁰ LUSTIG, Arnošt. *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-1535-6. Str. 16.

⁵¹ Tamtéž, str. 11.

⁵² Tamtéž.

⁵³ LUSTIG, Arnošt. *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-1535-6. Str. 132.

muže, ochránce, který na ni nenahlíží jako na erotický objekt, ale považuje ji za dítě, o které je nutno se postarat. I jeho můžeme označit za postavu dynamickou, ačkoliv jeho vývoj není tak patrný jako v případě Kateřiny, a navíc by se dalo říct, že má přesně opačnou strukturu. Ze začátku je totiž sebevědomý, mocný a tak trochu nadřazený. V průběhu celého příběhu je dobrosrdečný až naivní. Jeho naivita ho nakonec dostává do situace ožebračeného, zničeného a zcela vyhořelého muže.

Bedřich Brenske, nacistický velitel tajného oddělení, má v příběhu podstatnou roli. Pod maskou příjemného vystupování se skrývá naprosté ztělesnění zla. Lustig ho v rozhovoru s Františkem Cingerem (*Arnošt Lustig zadním vchodem*, 2009) popisuje takto: „Když bych měl vykreslit ďábla v nacistické uniformě, byl by to muž podobný Brenskemu. Uhlazený, elegantní, vysokoškolsky vzdělaný, vybrané chování, jehož každé slovo je však napouštěno jedem lži vedoucí ke smrti.“⁵⁴ Nicméně postava se během děje nijak nevyvíjí, nahlížíme na ni proto jako na postavu statickou. Vzhled je charakterizován minimálně, povědomí o povaze postavy si můžeme utvořit na základě promluv a jednání. Z hlediska charakterizace se tedy jedná o nepřímou reprezentaci a stejně jako v případě Kateřiny zde máme prostor pro vlastní rekonstrukci.

Posledními velmi důležitými postavami jsou krejčí a rabín. Z hlediska narativu zde nemají žádný význam. Objevují se minimálně, nijak se nevyvíjí. Avšak z hlediska významu jsou velmi podstatní, neboť předvídají následující události a pomáhají čtenáři s pochopením děje. Důležitou roli však sehrávají i ve vztahu k postavám. Oba slouží jako loutka Brenskemu, zároveň k nim má Kateřina nejbliže.

6.3 Vypravěč

Celým dějem prostupuje pouze jeden vypravěč, který má podobu fiktivního zprostředkovatele. Příběh je vyprávěný v er-fomě a vypravěč tak zaznamenává vše z vnější perspektivy. Nijak do děje nezasahuje, je zcela nezúčastněný. „Způsob vyprávění je přesný až dokumentární, což je ještě podtrženo prolínáním řeči postav a

⁵⁴ CINGER, František. *Arnošt Lustig zadním vchodem*. Praha: Mladá fronta, 2009. ISBN 978-80-204-2022-0. Str. 201.

řeči vypravěče.⁵⁵ Vypravěč je rovněž velmi důležitý při charakterizaci Kateřiny, neboť ona sama se do děje výrazně nezapojuje a právě díky němu nám jsou přibližovány její myšlenky a pocity. Vypravěč kromě Kateřininých myšlenek výrazně popisuje i její vzhled, ač implicitně. „Oči Kateřiny Horovitzové se teď dívaly o poznání méně lítostivě; zářily v odlesku staré mědi, hnědé a zelené s jemným nádechem zlata.“⁵⁶ Explicitně ji popisuje především prostřednictvím názorů postav.

⁵⁵ BAUER, Michal. *Mýtus sebevyslovování*. Tvar, 1997, č. 8, str. 21 – 22. [online]. [cit. 11. 06. 2023]. Dostupné z: <https://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/1997/8>

⁵⁶ LUSTIG, Arnošt. *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-2399-3. Str. 17.

7 *Dita Saxová*

Román *Dita Saxová aneb příběh dívky, která přežila válku, ale ne mír...* vyšel poprvé v roce 1962. Taktéž prošel po vydání různými úpravami, na základě kterých dílo nabylo dokonce o tři a více stran. Lustig v rozhovoru s Karlem Hvíždálou říká, že ráno 17. července 2010 doplnil román o následující: „V tomto románu chyběl jeden úhel pohledu. Dita samozřejmě odsuzuje německý rasismus, ale setkává se i s židovským rasismem. A to nebylo v téhle knize odsouzeno. Až teď jsem přišel na to, jak to udělat vkusně, ve správné proporcii, aby to nevážilo v kompozici knihy víc, než má.“⁵⁷

Příběh vypráví o židovské dívce, jež přežije holocaust. Všichni ostatní z její rodiny jsou mrtví. Od společnosti po válce předpokládala něco jiného, nesplnilo to její očekávání a nedokázala se adaptovat do nového světa. Její uvědomění, že místo aby žila, pouze přežívá, skončí sebevraždou. Stejně jako u novely *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou* se i v případě tohoto románu autor inspiroval skutečnou dívkou, Ditou Saxlovou, kterou dokonce osobně znal. Lustig v rozhovoru s Markétou Mališovou (*O ženách*, 2011) říká o Dítě, jak byla velmi krásná a usměvavá a že nevypadala nespokojeně. Muži po ní toužili, lichotili jí, zvali na večere a očekávali následnou povolnost a sexuální vzplanutí. Dita o muže však nestála. Pouze s chutí snědla večeri, zkousla jejich lichotky s erotickým podtextem a šla domů. Společnost a svět po válce ji zklamali, a tak nakonec spáchala sebevraždou. Lustig řekl, že tato skutečnost pro něj byla nejkřutější hned po koncentračních táborech.⁵⁸

7.1 Děj

Příběh románu začíná v pražském židovském domově pro mládež, Lublaňská ulice č. p. 53. Jedná se o azyl pro osiřelé židovské dívky, které přežily holocaust. Do toho místa je situována většina příběhu. Správce domova je Lev Goldblatt, zvaný bohužel a bohudík, a jeho žena Isabela Goldblattová. Dita obývá pokoj č. 16 spolu s Brigitou Mannerheimovou a Lízou Vágnerovou. Pracuje v archivu Židovské obce

⁵⁷ HVÍŽDALA, Karel. *Tachles, Lustig*. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-2470-9. Str. 171.

⁵⁸ LUSTIG, Arnošt MALIŠOVÁ, Markéta. *O ženách*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. ISBN 978-80-7380-355-1. Str. 141 – 142.

Prahy a studuje umění. Kromě Ditiných spolubydlících se v příběhu objevují další dívky. V pokoji č. 15 bydlí Linda Huppertová s Antonií Blauovou. Linda s Ditou se nemají příliš v lásce, kdežto Dita s Toničkou jsou nejlepší kamarádky. Všechny dívky si žijí život po svém, snaží se nalézt své místo ve světě a začlenit se.

Kromě domova pro dívky se dostáváme i do prostředí domova pro chlapce, jenž se nachází v Krakovské ulici č. p. 24. Přeživšími chlapci jsou Andy Leovič, Alfréd Neughorn, Herbert Lágus, David Egon Huppert, v díle zmiňovaný jako D. E. Dita nemá o nápadníky nouzi. Přemýšlí, jestli by už neměla přijít o panenství a rozhoduje se mezi Andym a D. E. Nicméně nehledá jen milostné dobrodružství, ale chce zažít opravdovou lásku. Nakonec se rozhodne pro Davida. Stráví spolu noc v hotelu a hodně si povídají, co vlastně od života chtějí. Je k ní velice něžný a laskavý. Dita v něm začne nalézat víc, než jen utěšení sexuální touhy a ráda by s ním budovala společnou budoucnost. Od té osudné noci jí však neodpovídá na dopisy. Sejdou se spolu až na jednom jarním večírku, kde Dita dostane možnost vycestovat za studiem do Švýcarska, což byl vždy její sen. David a profesor Erich Munk, s nímž pracovala v archivu a kterému nahrazovala zesnulou dceru Soňu, se za ní přimluvili.

Poslední, čtvrtá kapitola románu je o Ditině pobytu ve švýcarském Grindewaldu. Cesty dívek se rozdělí. Líza Vágnerová se provdá za postaršího advokáta Gottloba, který dříve jevil zájem i o Ditu. Britta odjede vlakem do Anglie a správčova žena Isabela Goldblattová umírá na rakovinu. Dita tedy odjíždí do Švýcarska a doufá, že i zapomene na D. E. To se jí však nedaří a stále mu posílá dopisy – bez odezvy. Na jednom večírku se seznamuje s dvěma bratry, kteří se jí dvoří. Dítě v jejich přítomnosti také není špatně, ale čím dál víc začíná řešit existenciální otázky, na které jí oni nedokážou odpovědět. Uvědomuje si, že život, který žije, není to, co chtěla. Když od bratrů odchází, vydá se do hor a rozhodne se spáchat sebevraždu.

7.2 Postavy

Taktéž v případě tohoto románu se v popisu postav primárně zaměřím na protagonistku Ditu Saxovou, která stojí v centru dění. Ostatní postavy jsou oproti ní značně upozaděny. Na začátku příběhu je Dítě osmnáct, na konci devatenáct let.

Seznamujeme se s ní prostřednictvím promluv vypravěče, ostatních postav a Ditiných monologů. Uplatňují se zde tedy všechny tři principy popisu postav podle Daniely Hodrové: promluva vypravěče o postavě, dialogy a výroky jiných postav, vnitřní a vnější monology. Nejpodrobnější popis jejího zevnějšku se dozvídáme skrze vnitřní monolog správce Goldblatta: „V duchu viděl před sebou usměvavou tvář Dity Saxové, se sněhobílými pravidelnými zuby, kromě jednoho dole, světle hnědé vlasy, modré oči a dospívající tělo s dlouhýma nohama ve střevících, které už vyšly z módy.“⁵⁹

K Dítě přistupujeme jako k reálně žijícímu protějšku, navíc autorovi poměrně blízkému. Jedná se tedy o postavu mimetickou. Aplikujeme-li na protagonistku aspekty charakterizace podle Bohumila Fořta, můžeme říct, že charakteristika postavy je čtenáři předkládána na základě přímé definice, jelikož nám je v průběhu děje k dispozici poměrně detailní popis Ditina vzezření. Můžeme tak využít dostatek aspektů k rekonstrukci postavy. Od začátku příběhu je jasné, kam Dita směřuje, nijak se nevyvíjí. Nahlížíme na ni proto jako na statickou postavu. Na základě dělení typologie postav podle Hodrové se jedná o postavu-definici. Její počínání se dá označit za zcela předvídatelné, ať se jedná o banální situace, nebo rozhodnutí vzít si život.

Kromě Dity se v díle objevuje mnoho dalších postav. Vezmeme-li v potaz mužské pokolení, Lustig zde pracuje s jistou erotizací. Kromě profesora Munka, který má vůči Dítě až rodičovské sklony, na ni všichni ostatní muži nahlíží jako na erotický objekt. Pan Gottlob, přesto že je zasnoubený s Ditinou spolubydlící Lízou Vágnerovou, říká Dítě: „Jste opravdu dospělá, Dito. Kdybyste mi dovolila (...) pil bych vás jako broskev. Do poslední kapky.“⁶⁰ Andy a Fici považují ženské tělo za předmět dobytí. Když si myslí, že je Dita neposlouchá, vedou eroticky laděnou diskuzi o tom, zda by se dala holka napíchnout jako motýl.⁶¹

7.3 Vypravěč

⁵⁹ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1535-6. Str. 12.

⁶⁰ Tamtéž, str. 260.

⁶¹ KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka. *Tváří v tvář*. Praha: Gender Studies, o.p.s., 2010. ISBN 978-80-86520-34-6. Str. 146.

Román *Dita Saxová* zprostředkovávají dva vypravěči. První je realizovaný jako fiktivní subjekt. V průběhu vyprávění stojí nad příběhem a děje se nijak neúčastní. Je vševědoucí, neboť čtenáři umožňuje pohled na to, co se děje v různý čas na různých místech. Z toho plyne, že má možnost prostupovat minulostí, přítomností i budoucností a děj se tak často líčí retrospektivně.

Druhým vypravěčem je samotná hlavní protagonistka. Promluva v první osobě je realizována skrze Ditinu vnitřní monology, a to jak ve formě přímé, tak nepřímé řeči. Většinou se jedná o její úvahy, myšlenky a řešení existenciálních otázek: „Proč jsem se narodila? Komu jsem přinesla štěstí? Komu jsem ho vzala? Kdo ho vzal mně? K čemu jsem přežila?“⁶² Na základě Ditiných promluv se také dozvídáme útržky o jejím životě za války: „Když jsme kopaly zákopy, protože se blížili Rusové, vyhazovala jsem lopatou hlínu a najednou se rozpršelo. Schovaly jsme se pod plachtou valníku. Přišel sturman Zugschwert a křičel, že budeme za trest pracovat nahé. (...) Horší bylo, když mě poprvé ostříhali dohola. A že mě stříhal muž. Víš, kde všude. Nazítří mi ten člověk přinesl šaty. Ty šaty mi možná zachránily život. (...) Bylo důležité, jak jsi vypadal. Už tam nebyla žádná, co nosila brýle.“⁶³ V tomto případě nejspíš autor zužitkoval svou vlastní zkušenost, kdy přišel o otce, jelikož měl brýle.

V průběhu děje dochází k velmi rychlým přechodům z pásma postav do pásma vypravěče. V jednom odstavci se tak často prostřídají monology a dialogy postav i vyprávění fikčního subjektu.

⁶² LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1535-6. Str. 416.

⁶³ Tamtéž, str. 467.

8 Komparace děl

8.1 Analýza nacismu

Nacismus je podle *Ottovy encyklopedie A-Ž* „totalitní ideologie založená na vypjatém nacionalismu, rasismu, prvcích socialismu, militarismu a antisemitismu.“⁶⁴ Lustig v novele *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou* a románu *Dita Saxová* nezaznamenává detailní popis hrůz či líčení kolektivního odboje, ale už tolikrát zpracované téma pojmal zcela jiným způsobem. Důsledky nacismu promítá na osudech titulních postav, dívek nejméně uzpůsobených pro utrpení a křivdu, podrobených těžkým zkouškám, u nichž se formují etické hodnoty. Odhaduje v nich „složitost a komplexnost světa, který nemá krutost válečné noci, ale nemá ani jednoznačnost a svého druhu spolehlivost.“⁶⁵

Nacistická ideologie je založená na nadřazenosti jedné, „správné“ rasy nad druhou, „nesprávnou“ rasou. Tato ideologie prostupuje oběma díly od začátku do konce. V *Modlitbě pro Kateřinu Horovitzovou* zástupci německé rasy pohrdají židovskou rasou, ovládají jejich životy. U Dity Saxové už není promítána přímo, ale je stále ukotvena ve vzpomínkách a předchází pozdější ztrátě iluzí o lepším světě. Morální filozofie obou Lustigových děl „spočívá ve vědomí, že je třeba usilovat o přežití, nikoliv však za každou cenu. Přežít lze jen tak, aby člověk i potom byl s to snášet se se sebou samým.“⁶⁶

Patrnou narážku na nacistickou ideologii můžeme zaznamenat v *Ditě Saxové*. Hlavní postava si je vědoma své krásy. Na první pohled také není typického židovského vzezření. V díle sama říká, že když si ji matka odnášela z porodnice, měla strach, že bude snědá, tmavooká s černými vlasy. Jak však víme, Dita má světlou pleť i vlasy, modré oči, je hubená a vysoká. Ve své podstatě ukázková „nordická rasa“. Přesto však byla Němci odsouzena k záhubě. Lustig čtenáři předkládá, jak byla nacistická ideologie paradoxní. Druhé připomenutí zvrhlosti nacismu je při rozhovoru Dity s Toničkou, kdy

⁶⁴ *Ottova encyklopedie A – Ž*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2004. ISBN 80-7360-014-6. Str. 660.

⁶⁵ LINKE, Arne. *Pravda Arnošta Lustiga*. In: LUSTIG, Arnošt. *Noc a naděje. Démanty noci. Dita Saxová*. Praha: Československý spisovatel, 1966. ISBN 22-078-66. Str. 572.

⁶⁶ HAMAN, Aleš. *Arnošt Lustig*. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-82-2. Str. 53.

Tonička říká: „Slyšela jsem, že Hitler byl taky snílek“, a Dita odpovídá: „Až na to, že snil o tisícileté říši bez obřezaných, černovlasých a hnědookých.“⁶⁷

Nacismus rozvrátil víru v základní lidská práva. Volnost, rovnost, bratrství přestaly existovat. I když byli Židé v koncentračním táboře na jedné rovině, každým dnem bojovali o svou existenci. To lidi nestmelí, ale rozdělí. Lustig toto názorně demonstroval v *Modlitbě pro Kateřinu Horovitzovou*, kdy ostatní židovští vězni zaženu na příkaz Brenského skupinu židovských obchodníků v čele s Kateřinou do plynových komor.

8.2 Židovské hrdinky

Arnošt Lustig stavěl do pozice literárního hrdiny povětšinou židovské dívky. Netajil se tím, že měl k ženám velmi pozitivní vztah. „Viděl jsem ženy v lágru, jak hodiny stály před baráky na apelplatzu⁶⁸ v horku, v mrazu a dešti, ve sněhu a bledly a slábly vyčerpáním, marností, kterou jim předestřel osud. Menstruační krev jim stékala po nohou do bahna, louží anebo sněhu. A mladí němečtí vojáci a strážníci na ně pokřikovali, aby se na sebe podívaly, jaká jsou prasata. (...) Naučil jsem se bytostně vážit si žen. Viděl jsem osud žen a vím, že je těžší než osud mužů.“⁶⁹ Lustig nejenže obdivoval ženskou krásu, něhu či statečnost, ale často vyjadřoval i své názory na sexualitu, jež je patrná i v jeho dílech. Pod pojmem „pozitivní vztah k ženám“ si proto můžeme představit mnohé.

Kateřina je sice postava inspirovaná skutečnou ženou, přesto ji Lustig považuje za fiktivní, vybájenou. Oproti tomu Dita byla, jak říká sám autor, „až bolestně skutečná“.⁷⁰ Obě dívky se vyjadřují především skrze svojí tělesnost. Jejich krása jim totiž poskytuje možnost o chvíli prodloužit rozsudek smrti, neboť mají co nabídnout spoluvězňům i nacistickým vojákům. V důsledku toho jsou ale vystaveny ponížení,

⁶⁷ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1535-6. Str. 93.

⁶⁸ Správně *appellplatz*; je německé složené slovo označující místa pro každodenní nástupy vězňů v koncentračních táborech.

⁶⁹ LUSTIG, Arnošt MALIŠOVÁ, Markéta. *O ženách*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. ISBN 978-80-7380-355-1. Str. 22.

⁷⁰ LUSTIG, Arnošt MALIŠOVÁ, Markéta. *O ženách*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. ISBN 978-80-7380-355-1. Str. 141.

strachu, fyzickému i psychickému utrpení. V případě postavy Kateřiny je následkem zneužívání její krásy vzdor a pomsta. U postavy Dity můžeme mluvit o vnitřní prázdnotě či vykořenění. Na závěr příběhy obou žen vyústí v tragický konec.⁷¹ Krása je tak na nějaký okamžik jejich spásou, zároveň však také zkázou. Na základě vnější charakteristiky o nich můžeme říct s jistotou dvě věci – jsou mladé a krásné. V případě Dity pak máme k dispozici o něco detailnější popis jejího zevnějšku (víme, jakou má barvu očí, pleti, vlasů, známe její výšku). U Kateřiny již autor tak konkrétní nebyl a čtenář má proto o něco větší prostor na rekonstrukci postavy.

Kateřině je osmnáct let, Ditě devatenáct. Obě dívky prožívají období dospívání, snaží se najít sebe sama. Zároveň se dostávají do konfrontace s krutou realitou okolního světa. Do popředí pronikají jejich existenciálně laděné vnitřní monology, kdy se často obrací ke svým blízkým, již zemřeli v koncentračních táborech. Ditě se zjeví například obraz jejího otce: „Zdalo se jí, že má před sebou otcovu tvář. Pohlížel na ni přímo, svýma modrýma očima, které, když měl starosti, zvlhly a zrudly v koutcích.“⁷² Kateřina se ve svých vzpomínkách často vrací k nejmladší sestře Lee. Pověštinou si vyčítá, že ji opustila a zachránila jen sebe. Zároveň se snaží tento čin ospravedlnit. „Zase jí vytanula na mysl nejmladší sestra Lea (...). Tak se v ní znovu a znovu obnovovaly nové výčitky, že opustila svou rodinu. Ale tábor byl přece smrt, a kam ještě tábor nezasahoval, tam mohl být život. Utěšovala se, že každý by na jejím místě udělal zrovna tak.“⁷³

Protagonistky se zásadně liší ve svém postoji vůči životu. Obě chtějí svobodu a mír. Ovšem ve chvíli, kdy spatřují, že se nedočkají toho, v co doufaly, zareaguje každá jinak. Kateřina se odhodlá ke vzdoru a boji, i když je předem jasné, že nemůže vyhrát. Naopak Dita se čím dál více uzavírá do sebe, nastupuje jistá deziluze a vykořenění, což vyústí v sebevraždu.

8.3 Způsob vyprávění

⁷¹ BEDNAŘÍKOVÁ-PROCHÁZKOVÁ, Ivana, KALOUSOVÁ, Eva. *Reflexe dějin v poválečné literatuře českých Židů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3530-5. Str. 41 – 42.

⁷² LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1535-6. Str. 12.

⁷³ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1535-6. Str. 19.

Důležitým motivem v novele *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou* jsou písně rabína Dajema z Lodže, protože „i způsob vyprávění příběhu je písní, je mýtem o dívce, která se provinila tím, že nechtěla zemřít – odmítla pochopit zrudnou normu a podřídít se jí, když v ní byla norma života.“⁷⁴ Promluvy postavy Kateřiny jsou však výrazně omezené na vnitřní monology. Do rozhovorů s jednou či více osobami se zapojuje minimálně. Naopak Dita dostala v díle více prostoru, doslova stojí v centru dění, a tak v průběhu můžeme sledovat kromě vnějších a vnitřních monologů i velké množství dialogů. I přesto, jako v případě novely, převažují Dityny vnitřní promluvy k sobě samé.

Oba příběhy se rovněž výrazně liší obdobím, ve kterém vypravěč děj zprostředkovává. V případě románu vypravěč líčí jeden poválečný rok v životě mladé dívky, která přežila válku, ale nikoliv mír. Autor se zde zaměřuje výlučně na dění po válce a hrdinčin život za války zmiňuje jen okrajově, a to většinou prostřednictvím vzpomínek a myšlenek samotné protagonistky. V důsledku toho se často objevuje retrospektivní kompozice. Stejně tak děj *Modlitby pro Kateřinu Horovitzovou* se odehrává v jednom válečném roce (1943). Přesné období není blíže specifikováno, nicméně časová osa je výrazně kratší než v případě *Dity Saxové*.

Zásadní rozdíl můžeme spatřovat v počtu vypravěčů. Příběh Kateřiny nám líčí pouze jeden vševědoucí, zcela nezúčastněný vypravěč. Způsob vyprávění tak směřuje k jisté dokumentárnosti. Kdežto na Ditu již můžeme nahlížet z různých úhlů pohledu. V příběhu se prolínají dva vypravěči. Vševědoucí vypravěč zprostředkovává příběh z vnější perspektivy. Objevují se zde však také vnitřní a vnější monology Dity líčené v ich-formě. Do děje proto vstupuje nový typ způsobu vyprávění prostřednictvím přímého vypravěče. Díky němu se můžeme s postavou lépe ztotožnit.

⁷⁴ BAUER, Michal. *Mýtus sebevyslovování*. Tvar, 1997, č. 8, str. 22. [online]. [cit. 11. 06. 2023]. Dostupné z: <https://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/1997/8>

9 Projektová část

Pro studijní obor Jazyková a literární kultura je součástí bakalářské práce projekt. Velmi mě zaujalo studium Lustigova života, především během druhé světové války, a proto jsem se rozhodla pro sepsání informačního letáku o jeho životní a literární cestě. Ráda bych čtenáři umožnila nahlédnout do života této osobnosti světového významu bez nutnosti dlouhého listování v rozsáhlých knihách. Leták nese název *Příběh Arnošta Lustiga* a je na něm shrnuto to nejpodstatnější o člověku, který si i přes veškerá úskalí dokázal zachovat pozitivní mysl a dobrou náladu.

Složený leták má 210 mm na výšku a 99 mm na šířku. Rozložený leták má rozměry 210 mm na výšku, 594 mm na šířku. Tvoří tak 6 listů, tj. 12 stran. Celkové zpracování jsem provedla v grafickém editoru Canva. Fotografie pochází ze tří zdrojů. Některé jsou z mého soukromého archivu, další získané z Pixabay.com, což je mezinárodní webová platforma pro publikování fotografií, ilustrací, vektorové grafiky apod. Fotografie jsou dostupné zdarma bez porušování autorských práv. Posledním zdrojem byl fond dokumentace v Archivu Židovského muzea v Praze.

Tematicky je leták rozvržen do dvou hlavních částí. V první čtenář poznává život Arnošta Lustiga. Druhá část obsahuje stručné seznámení s Lustigovou tvorbou, která neodmyslitelně patří k jeho životu. Graficky by se dal leták rozdělit na čtyři části. První částí je titulní strana obsahující nadpis a portrét Arnošta Lustiga. Dále je výše zmíněný obsah, který zabírá deset stran. Čtvrtou část tvoří závěrečná strana, na níž čtenáře seznamuji s projektem, kdo ho podpořil a nakonec nesmí chybět tiráž.

Finální produkt je vytisknutý barevně, oboustranně ve formátu DL na výšku (99x210 mm). Materiál je lesklý křídový papír s gramáží 150 g/ m², bez zušlechtění. Náhled projektu je dostupný v příloze níže.

10 Závěr

Cílem této bakalářské práce byla komparace novely *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou* a románu *Dita Saxová* od autora židovského původu Arnošta Lustiga. Díla byla porovnána prostřednictvím tří hlavních témat – analýza nacismu, židovské hrdinky, způsob vyprávění. Na základě těchto předem stanovených kritérií jsem zkoumala, v čem se díla liší nebo co mají naopak společné.

V první části práce jsem se zaměřila na charakterizaci témat, které byly nepostradatelné pro následné rozebrání jednotlivých novel. Popsání holocaustu v období druhé světové války mi umožnilo nahlížet na díla autorovými očima a lépe tak analyzovat, jakým způsobem je v dílech zobrazena nacistická ideologie. Důležité bylo i zařazení autorovy tvorby do literárněhistorického kontextu, jelikož jsem na základě toho mohla posoudit, jakým způsobem byla v literatuře zobrazována druhá světová válka a zda byl kladem důraz na dokumentární vyobrazení válečné situace, či zda se autor zaměřoval spíše na vnitřní svět postav. Teorie literatury mi napomohla k rozebrání jednotlivých postav a způsobu, jakým vypravěč zprostředkovává příběh.

Při charakterizaci postav jsem vycházela ze skutečnosti, že Lustig pracuje ve svých dílech především s ženskými postavami. V obou dílech jsou v rolích protagonistek, proto jim věnuji nejvíce pozornosti a ostatní postavy popisují jen okrajově. Ditu a Kateřinu spojuje židovský původ, který předznamenal jejich osudy. Výrazně se však liší v postoji vůči životu. Kateřina je zpočátku pasivní, ale ve chvíli ohrožení se rozhodne vzepřít a bojovat i za cenu rizika, že tento čin nemusí přežít. Následně také zemře. Oproti tomu Dita válku přežije a snaží se začít nový život. Je však velmi poznamenána událostmi druhé světové války, řeší existenciální otázky a poválečný život jí stále nenabízí ono očekávané duševní uspokojení. Začíná se brzy projevovat jistá deziluze, která postupně graduje ve vyhoření až naprostou rezignaci. Následkem toho Dita také umírá, neboť spáchá sebevraždu skokem z hory. Obě postavy tedy potkal stejný osud, ale každá se k němu dopracovala jiným způsobem. Na základě toho také můžeme říct, že Kateřina je postavou dynamickou, kdežto Dita statickou. S tím souvisí i další rozdělení obou dívek na základě typologie postav. I v tomto případě se velmi liší. Kateřinu klasifikujeme jako postavu-hypotézu a Ditu naopak jako postavu-

definici. V čem však můžeme na obě hrdinky nahlížet stejně, je jistá erotizace jejich postav. Fyzický vzhled obou protagonistek je totiž zcela klíčový pro přežití. Často jim napomohl získat čas pro určitý čin, dokázaly okouzlit muže ve svůj prospěch. V *Dítě Saxové* je na erotizaci kladen větší důraz než u *Modlitby pro Kateřinu Horovitzovou*. Krása však ne vždy měla pouze erotický význam. Znamenala i závist jiných ženských postav, ale také pouhý obdiv některých mužů, bez erotického kontextu. Obě dívky tak byly muži obdivovány až milovány, dívkami povětšinou nenáviděny. Nakonec jim ani jejich krása nepomohla přežít. Došla jsem proto k závěru, že krása byla v určitých chvílích jejich spásou, nakonec však spíše zkázou.

Zajímavé je, že Lustig v dílech zvolil dívky zcela opačného vzezření. O vzhledu Kateřiny mnoho informací nemáme, nicméně víme, že má zelenohnědé oči a černé vlasy. To bylo pro židovskou rasu typické. Oproti tomu Dita vypadá jako „nordický člověk“ – světle hnědé vlasy, modré oči, vysoká štíhlá postava. Jak víme, obě dívky si prošly koncentračními tábory a hrůzami holocaustu. Lustig se snažil prostřednictvím děl vyslovit absurditu nacistické ideologie. Ta toužila po říši s jedinou možnou čistou rasou – nordickou, a přestože tak Dita vypadala, byla při selekci poslána do tábora. Stejná absurdita je patrná i v případě Kateřiny, kdy víme o obecném odporu Němců vůči Židům, přesto němečtí vojáci nedokázali z Kateřiny spustit oči, ač nevypadala jako „nordický člověk“.

Jak v novele, tak v románu se vypravěč projevuje jako fiktivní subjekt, který svrchu nahlíží na děj. Je vševědoucí, ví o každé postavě, jak vypadá, jak se chová nebo co cítí. Zvládá být na několika místech zároveň a v různých časových dimenzích. Postavy popisuje prostřednictvím nepřímé charakteristiky, čímž dále vykresluje jejich psychický stav. Například: „Oči Kateřiny Horovitzové se teď dívaly o poznání méně lítostivě.“⁷⁵ V *Dítě Saxové* se navíc objevuje přímý vypravěč v podobě Dity samotné. Jedná se o její vnitřní a vnější monology. Kromě promluv vypravěče jsou důležité i promluvy jednotlivých postav. V případě protagonistek se většinou jedná o vnitřní existenciálně laděné monology, na základě kterých si můžeme dotvořit obraz psychického stavu obou dívek. Ostatní postavy nám povětšinou zprostředkovávají fyzický vzhled Dity i Kateřiny.

⁷⁵ LUSTIG, Arnošt. *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-2399-3. Str. 17.

Závěrem můžu říct, že Arnošt Lustig byl vskutku fenomenální autor. Děla, která pracují s tématem holocaustu, je vskutku mnoho, nicméně Lustig tuto problematiku uchopil zcela originálním způsobem. Hlavní postavy jsou především ženy, protože ženské pokolení velmi obdivoval. Precizně pracuje s psychologií postav a citlivě zprostředkovává čtenáři prožitky traumat, jakými si člověk, především židovského původu, musel během druhé světové války projít, a jak to přeživší poznamenalo.

11 Zdroje

11.1 Primární literatura

LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1535-6.

LUSTIG, Arnošt. *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-2399-3.

11.2 Sekundární literatura

BEDNAŘÍKOVÁ-PROCHÁZKOVÁ, Ivana, KALOUSOVÁ, Eva. *Reflexe dějin v poválečné literatuře českých Židů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3530-5.

CINGER, František. *Arnošt Lustig zadním vchodem*. Praha: Mladá fronta, 2009. ISBN 978-80-204-2022-0.

CULLER, Jonathan. *Krátký úvod do literární teorie*. Brno: Host, 2015. ISBN 978-80-7491-233-7.

EMMERT, František. *Holocaust*. Praha: Mladá fronta, 2018. ISBN 978-80-204-4817-0.

FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. ISBN 978-80-85778-61-8.

HAMAN, Aleš. *Arnošt Lustig*. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-82-2.

HODROVÁ, Daniela. *Na okraji chaosu*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140.

HOLÝ, Jiří. *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016. ISBN 978-80-7470-125-2.

HOLÝ, Jiří. *Šoa v české literatuře a v kulturní paměti*. Praha: Akropolis, 2011. ISBN 978-80-87481-14-1.

HVÍŽĎALA, Karel. *Tachles, Lustig*. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-2470-9.

- JANIŠOVÁ, Milena. *Osud židů v protektorátu 1939-1945*. Praha: Trizonia, 1991. ISBN 80-900953-7-2.
- JANOUSEK, Pavel, ed. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Praha: Brána, 1945. ISBN 80-85946-16-5.
- JANOUSEK, Pavel. *Přehledné dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2057-4.
- KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka. *Tváří v tvář*. Praha: Gender Studies, o.p.s., 2010. ISBN 978-80-86520-34-6. Str. 146.
- LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-308-8.
- LINKE, Arne. *Pravda Arnošta Lustiga*. In: LUSTIG, Arnošt. *Noc a naděje. Démanty noci*. Dita Saxová. Praha: Československý spisovatel, 1966. ISBN 22-078-66.
- LUSTIG, Arnošt MALIŠOVÁ, Markéta. *O ženách*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. ISBN 978-80-7380-355-1.
- LUSTIG, Arnošt. *Zpověď*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2009. ISBN 978-80-86911-26-7.
- MASTNÝ, Vojtěch. *Protektorát a osud českého odboje*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003. ISBN 80-86432-56-4.
- Ottova encyklopedie A – Ž*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2004. ISBN 80-7360-014-6.
- SEEMANN, Richard. *Cesta do Wannsee*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2008. ISBN 978-80-86057-51-4.
- SOCHROVÁ, Marie. *Literatura v kostce*. Praha: Fragment, 2018. ISBN 978-80-253-0652-9.
- VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984. ISBN 22-141-84.
- VOLHEJNOVÁ, Veronika. *Čeští spisovatelé*. Havlíčkův Brod: Fragment, 2004. ISBN 80-7200-908-7.
- ZEMAN, Miloš. *Teorie literatury pro střední školy*. Praha: Fortuna, 1992. ISBN 80-85298-79-1.

11.3 Elektronické zdroje

BAUER, Michal. *Mýtus sebevyslovování*. Tvar, 1997, č. 8 [online]. [cit. 11. 06. 2023]. Dostupné z: <https://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/1997/8>

BECK, Aletta. *Pojem holocaust*. Institut Tereziánské iniciativy [online]. [cit. 30. 05. 2023]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/holocaust/pojem-holocaust/>

BERNAT-RESZCZYŃSKÁ, Markéta. *Protižidovská opatření v Protektorátu*. Paměť národa [online]. [cit. 01. 06. 2023]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/specialy/protizidovska-opatreni-v-protektoratu>

JANEČKOVÁ, Bronislava. *Emil Hácha: Odhodlal jsem se v hodině dvanácté*. Archiv ČRo [online]. [cit. 31. 05. 2023]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/emil-hacha-odhodlal-jsem-se-v-hodine-dvanacte-7983949>

PROKOP, Michal. *Krásný ztráty. Arnošt Lustig o holocaustu a psaní*. Česká televize [online]. [cit. 12. 03. 2023]. Dostupné z: <https://edu.ceskatelevize.cz/video/9121-arnost-lustig-o-holocaustu-a-psani>

VONDRÁČEK, David. *Reportéři ČT: Mnichovská zrada?* Česká televize [online]. [cit. 20. 03. 2023]. Dostupné z: [Mnichov 1938: Někteří historici odmítají tezi o zradě, šlo podle nich o vítězství Benešovy diplomacie — ČT24 — Česká televize \(ceskatelevize.cz\)](https://www.ceskatelevize.cz/programy/2023/03/20/mnichov-1938-nekteri-historici-odmitaji-tezi-o-zrade-slo-podle-nich-o-vitezstvi-benesovy-diplomacie-ct24-ceska-televize)

